

METODOLOGIA CERCETĂRII ÎN PSIHLOGIE

GHID PRACTIC PENTRU ELABORAREA LUCRĂRILOR ȘTIINȚIFICE

**EMIL-RĂZVAN GÂTEJ
IULIA-ANDREEA BÎLBÎE
ANDREI TEODOR BRATU**

METODOLOGIA CERCETĂRII ÎN PSIHLOGIE

GHID PRACTIC PENTRU ELABORAREA LUCRĂRILOR ȘTIINȚIFICE



**EDITURA UNIVERSITARĂ
București, 2020**

Colecția PSIHLOGIE

Redactor: Gheorghe Iovan
Tehnoredactor: Ameluța Vișan
Coperta: Monica Balaban

Editură recunoscută de Consiliul Național al Cercetării Științifice (C.N.C.S.) și inclusă de Consiliul Național de Atestare a Titlurilor, Diplomelor și Certificatelor Universitare (C.N.A.T.D.C.U.) în categoria editurilor de prestigiu recunoscut.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

GÂTEJ, EMIL RĂZVAN

Metodologia cercetării în psihologie : ghid practic pentru elaborarea lucrărilor științifice / Emil-Răzvan Gâtej, Iulia-Andreea Bîlbîe, Andrei Teodor Bratu. - București : Editura Universitară, 2020

Conține bibliografie
ISBN 978-606-28-1059-7

I. Bîlbîe, Iulia-Andreea
II. Bratu, Andrei Teodor

159.9

DOI: (Digital Object Identifier): 10.5682/9786062810597

© Toate drepturile asupra acestei lucrări sunt rezervate, nicio parte din această lucrare nu poate fi copiată fără acordul Editurii Universitare

Copyright © 2020
Editura Universitară
Editor: Vasile Muscalu
B-dul. N. Bălcescu nr. 27-33, Sector 1, București
Tel.: 021.315.32.47
www.editurauniversitara.ro
e-mail: redactia@editurauniversitara.ro

Distribuție: tel.: 021.315.32.47 / 07217 CARTE / 0745.200.357
comenzi@editurauniversitara.ro
O.P. 15, C.P. 35, București
www.editurauniversitara.ro

CUPRINS

CAPITOLUL 1	7
1.1 Știința și cercetarea	7
1.2 Teorii ale cercetării	14
1.3 De ce facem cercetare?	21
1.4 Cum facem cercetare?	23
1.4.1 Elementele unei cercetări	24
1.4.2 Erori în procesul cercetării	30
1.4.3 Stilul de redactare APA	38
1.4.4 Etica cercetării	44
CAPITOLUL 2	50
2.1 Clarificarea problematicii investigate	50
2.1.1 Operaționalizarea	52
2.2 Alegerea participanților	54
2.2.1 Tipuri de eșantion	55
2.3 Metode de cercetare	60
2.4 Metode de măsurare	64
2.4.1 Metode existente	67
2.4.2 Elaborarea unor metode noi	72
2.5 Design-uri de cercetare	77
2.5.1 Design-uri nonexperimentale	78
2.5.2 Design-uri experimentale	84
2.5.3 Design-uri cvasiexperimentale	93

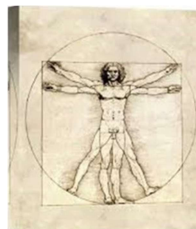
CAPITOLUL 3	97
3.1 Colectarea datelor	97
3.2 Fidelitate și validitate	99
3.3 Analize statistice	103
3.3.1 Analize descriptive	104
3.3.2 Analize inferențiale.....	113
3.4 Interpretarea datelor și prezentarea rezultatelor.....	117
3.5 Limite și direcții viitoare de cercetare.....	120

CAPITOLUL 1

1.1 Știința și cercetarea

Ce este știința?

Din punct de vedere etimologic, **știința** derivă din cuvântul latinesc „*scientia*” însemnând cunoaștere. Știința se definește ca un corp de informații, sistematic și organizat, al oricărui domeniu al cunoașterii care se realizează prin utilizarea metodei științifice (Gâtej, 2015).



Altfel spus, știința desemnează totalitatea cunoștințelor pe care le-a strâns specia umană, atât în mod **empiric**, prin observarea diferitelor aspecte ale naturii și a vieții umane, cât și în mod **științific**, printr-o **metodologie științifică**, ce reprezintă un cod de aplicare al diferitelor tehnici de investigație, ce asigură într-o proporție mai mare veridicitatea descoperirilor.

În altă ordine de idei, știința nu este realizată doar în condiții de laborator, de către unele persoane care și-au dedicat viețile inovării științifice, dar este realizată în fiecare zi, pe măsură ce oamenii descoperă mai multe despre viețile lor, și transmit mai departe cunoștințele acumulate.

În definiția științei este necesară distincția dintre diferitele arii în care aceasta a fost împărțită. Astfel, aceasta

poate fi împărțită în două mari categorii: știința naturii și știința socială (Gâtej, 2015).

Știința naturii are ca obiect de studiu totalitatea obiectelor sau fenomenelor ce se manifestă în mod natural precum lumina, pământul, corpurile cerești sau corpul uman.

Știința socială, pe de altă parte, pune ființa umană în centrul activității de cercetare, atât în ceea ce privește manifestările sale particulare, dar și în ceea ce privește existența sa în cadrul unei societăți.

În funcție de obiectul de studiu, știința se clasifică în științe fundamentale și științe aplicate (Gâtej, 2015).

Științele fundamentale sau științele pure sunt cele care explică obiectele și forțele fundamentale precum și relațiile și legile care le guvernează. Aceste științe aparțin exclusiv câmpului teoretic, exemple elocvente fiind fizica, matematica și biologia.

Științele aplicate sau științele practice sunt cele care aplică cunoașterea științifică din științele fundamentale în mediul fizic.

În cadrul unui domeniu de activitate, se remarcă deopotrivă știința fundamentală și științele aplicate, astfel că există o adevărată sinergie între acestea. Cunoașterea fundamentală reprezintă baza științelor aplicate, astfel că se regăsește nevoia unor reforme și descoperiri în zona teoretică, pentru ca zona practică să poată evolua spre ușurarea și îmbunătățirea vieții umane. În acești termeni, biologia reprezintă știința fundamentală, pe baza căreia s-a dezvoltat medicina. În acest fel, practicile din domeniul medicinei au fost influențate de dezvoltarea biologiei, întrucât înțelegerea aprofundată a anatomiei a permis

aparitia unor proceduri medicale mai eficiente în ceea ce privește rata de succes a unei intervenții.

Epistemologia reprezintă știința de a ști, în timp ce **metodologia** (un subdomeniu al epistemologiei) reprezintă știința de a afla.

În ceea ce privește **psihologia**, aceasta și-a găsit cu greu loc printre științe, din cauza caracterului intangibil al obiectului său de studiu, anume comportamentul uman și viața psihică, putându-se remarca trei trăsături ale studiului în cadrul acestui domeniu (Stanovich, 2010). Astfel, atât comportamentul uman cât și viața psihică reprezintă concepte abstracte, greu de studiat în termeni științifici, utilizându-se astfel trăsătura de **empirism sistematic**. Cunoașterea empirică, după cum am afirmat anterior este mai degrabă la polul opus al cunoașterii științifice, decât la baza acesteia în termeni practici. Cu toate acestea, prin sistematizarea observațiilor de natură empirică se poate ajunge la unele concluzii și raționamente de natură logică, care apoi se pot confirma prin metode științifice. O a doua trăsătură se referă la natura dezvoltării psihologiei ca știință, dezvoltarea acesteia provenind din **întrebări empirice**. Nu este greu de observat că oamenii sunt diferiți, dar în ce fel sunt aceștia diferiți? De ce oameni aparent asemănători se comportă diferit în anumite circumstanțe? Cu toate acestea, apar și întrebări privitoare la valori, precum „existența stereotipurilor este corectă în viața oamenilor” care nu fac obiectul psihologiei, astfel că întrebarea corectă în termeni psihologici ar fi mai degrabă „existența stereotipurilor este sau a fost cândva utilă în viața oamenilor?”.

După obținerea unor răspunsuri elocvente și structurate pentru aceste întrebări, informațiile noi obținute trebuie să ajungă în **cunoașterea generală**, prin publicarea

rezultatelor. Publicarea rezultatelor are două roluri, primul este de a oferi o informație ce va duce la completarea cunoașterii psihologice, și va juca rolul de piatră de temelie pentru alți psihologi dornici să răspundă la întrebări nepuse până în acest punct, iar al doilea este cel de auto-corectare a conținutului științific. Înainte de a fi publicate descoperirile sunt supuse unui proces numit „**Peer review**”, un proces de evaluare continuă, prin care alți cercetători și psihologi pot să valideze sau să invalideze rezultatele sau metodologia urmărită în procesul de investigație.

Realistic vorbind, toți oamenii doresc la un anumit nivel să poată prezice viitoarele circumstanțe ale vieții lor. Astfel, oamenii trec printr-un sistem educațional și își petrec ani de zile în cadrul acestui sistem pentru a câștiga într-o bună zi mai mulți bani decât ar câștiga dacă nu ar fi trecut prin acest proces. Cercetarea în sine are la bază aceste premise. În acest mod, cercetarea psihologica se bazează pe ideea de a prezice anumite comportamente, și anumite rezultate pe baza unor comportamente, trăsături sau tipologii de personalitate.

În primul rând, oamenii se bazează în analizarea unor posibile circumstanțe viitoare pe un raționament cauzal și probabilistic. Inițial încercăm să ne dam seama de modul în care viitoarele aspecte ale vieții noastre vor fi cauzate de acțiuni sau gânduri actuale. Aceasta evidențiază aspectul cauzal al raționamentului uman. O cauză produce un efect și deși în realitate ne confruntăm cu o mulțime de astfel de evenimente și situații de tip **cauză-efect**, în știința este destul de dificilă evidențierea unei astfel de relații, întrucât elementele vieții umane par a fi de multe ori construite mai simplist decât am crede (Rubin & Babbie, 1992). Superstițiile sunt un exemplu bun în acest sens, oamenii având impresia că dacă trec pe sub o scară vor avea parte de

ghinion, manifestat poate prin probleme la locul de muncă. Pentru cel care trece prin această experiență, lucrurile stau cât se poate de simplu, dacă nu trecea pe sub scară, nu se întâmplă nimic, dar tinde să treacă cu vederea un istoric de absenteism și neimplicare la locul de muncă, factori mult mai probabili în determinarea problemelor în cauză.

În al doilea rând, oamenii par a fi buni la evidențierea modelelor de cauză și efect de natură **probabilistică**. Astfel, efectul se întâmplă mai des atunci când cauza scontată este prezentă decât când aceasta lipsește. Deși se întâmplă rezonabil de des ca oamenii care mănâncă la standurile de pe plajă să se îmbolnăvească, nu toate persoanele care mănâncă acolo chiar ajung să se îmbolnăvească. În acest fel, este identificat aspectul probabilistic al problematicii cauzalității.

Mecanicistic vorbind, oamenii în mod natural își ghidează viețile după o mulțime de modele de comportament, unele învățate de la alții și altele experimentate pe propria persoană. Știința dorește astfel să identifice cu mai multă rigoare și cu cât mai puține erori reala cauzalitate folosind mijloace riguroase de investigație și cercetare.

Pornind de la prezumția conform căreia cercetarea de simț comun este naturală pentru oameni, putem spune că aceștia cercetează diferite aspecte ale vieții lor în vederea îmbunătățirii propriilor condiții de viață. **Cercetarea științifică** însă diferă sub aspectul structurii și al naturii cunoștințelor obținute în urma procesului investigativ. Cunoștințelor generate de cercetarea științifică le sunt atribuite valori de adevăr existând astfel mai multe tipuri de cunoaștere, remarcându-se cea de tip științific, regăsite în special în medii universitare, în opoziție cu cunoașterea de simț comun sau experiențială (David 2006).

Cercetarea științifică are ca scop producerea de cunoștințe necesare în special rezolvării unor probleme. În cadrul acesteia, se face distincția dintre cercetarea fundamentală, cercetarea aplicată și cercetarea pentru dezvoltare și inovare. În cazul în care cunoștințele se referă la reguli și principii (Ce știi?), vorbim despre cunoștințe **declarative** ca rezultat al cercetării fundamentale. Dacă se referă la proceduri sau la aplicarea cunoștințelor **procedurale** ca rezultat al cercetării fundamentale în contexte specifice (Ce pot face?), atunci discutăm despre cercetarea științifică aplicată. În cazul în care cunoștințele sunt suficient de explicite pentru a putea fi folosite în diferite tehnologii și intervenții vorbim despre cercetare-dezvoltare, al cărei rezultat apare în publicații și/sau brevete de invenție și prototipuri (David, 2006).

Dat fiind că teoriile și observația sunt cei doi piloni ai științei, se poate spune că cercetarea științifică operează la două nivele: nivelul teoretic și nivelul empiric.

Nivelul teoretic privește dezvoltarea de concepte abstracte despre fenomene naturale sau sociale, precum și relațiile dintre acestea.

Nivelul empiric se referă la testarea conceptelor teoretice și a relațiilor dintre acestea pentru a vedea cât de bine reflectă modul nostru de observare a realității având scopul final de a construi teorii mai bine elaborate. În timp, o teorie devine din ce în ce mai rafinată (se potrivește mai bine realității observate), iar astfel știința capătă mai multă maturitate. Atât teoria cât și observațiile sunt componente esențiale ale cercetării științifice, astfel că pentru dezvoltarea unei științe, este nevoie de o relație de interdependență între acestea două. A ne baza numai pe observații pentru a face deducții și a ignora teoria nu este

considerată a fi o cercetare științifică validă (Rubin & Babbie, 1992).

În funcție de scopul cercetării, cercetarea științifică poate fi grupată în trei categorii: cercetarea exploratorie, descriptivă și explicativă.

Cercetarea exploratorie este utilizată în domenii noi de cercetare având drept scop înțelegerea unui fenomen, în ceea ce privește efectele, magnitudinea și potențialul practic al acestuia prin generarea unor idei preliminare și urmărirea gradului de generalizare al fenomenului în cauză. De exemplu apariția tehnologiilor noi precum smartphone-urile pot genera o serie de efecte psihologice neașteptate, așa că în vederea studierii efectelor acestora, se pot efectua studii colectând date în ceea ce privește sociabilitatea, nivelul de activitate fizică și psihică și calitatea somnului, ca idei preliminare referitoare la posibilele efecte asupra populației. Cercetarea exploratorie prezintă riscul de a nu conduce la o înțelegere exactă a problemei țintă dar poate fi utilă în determinarea naturii și amploarei problemei și poate servi ca premisă utilă unei cercetări mai aprofundate (Bhattacharjee, 2011).

Cercetarea descriptivă se bazează pe observații sistematice în vederea întocmirii unor documentații detaliate privind diferite fenomene. Întocmirea acestor documentații se bazează pe metoda științifică, astfel că în vederea întocmirii acestora trebuie păstrat caracterul replicabil și exact, lucru ce duce la o credibilitate ridicată. Un exemplu de cercetare descriptivă este reprezentat de analiza stării de bine la nivelul angajaților unei firme folosindu-se instrumente unanim acceptate.

Cercetarea explicativă urmărește identificarea factorilor cauzali ce determină fenomenul observat. Astfel, cercetarea de acest fel urmărește înțelegerea aprofundată a

modului în care se produce fenomenul și a interacțiunilor acestuia cu factorii determinanți. Un exemplu de cercetare explicativă ar fi înțelegerea motivației persoanelor private de libertate de a recidiva, cu scopul de a preveni fenomenul de recidivă.

Diferența principală dintre cercetarea descriptivă și cea explicativă este aceea că prima încearcă să răspundă întrebărilor de tipul „ce?, unde? și când?” în timp ce a doua încearcă să răspundă întrebărilor de tipul „de ce? și cum?”.

În lipsa unei abordări științifice, se ajunge ușor în zona de **psihologie populară**, dominată de mituri, care mai departe duce la îngreunarea procesului de cercetare și la apariția ulterioară a și mai multor erori de raționamente.

1.2 Teorii ale cercetării

Teoriile sunt explicații ale fenomenelor, manifestărilor ori a evenimentelor naturale sau sociale. O teorie științifică reprezintă un sistem de concepte și propoziții ce prezintă în ansamblu o explicație logică, sistematică și coerentă a fenomenului de interes în cadrul unor prezumții și condiții limită (Bacharach, 1989).

Conceptele sau **constructele** sunt noțiuni abstracte care au rolul de a explica fenomenul studiat. Acestea pot fi unidimensionale (vârsta, genul, greutatea) sau multidimensionale (personalitatea, cultura, religia). Deși diferă în ceea ce privește gradul de complexitate, acestea trebuie să fie clar definite și lipsite de ambiguitate. Reprezentările măsurabile ale conceptelor sunt variabilele. Acestea sunt operaționalizate, adică au un grad ridicat de specificitate și definire (vârsta în ani, viteza de reacție în secunde) și au caracteristica de a putea fi măsurate empiric sau observabil,

în timp ce constructele sunt conceptualizate numai în plan teoretic.

Propozițiile reflectă relațiile dintre variabile și sunt enunțate în formă declarativă. Pot avea un grad mai ridicat de contextualitate, dar trebuie să se supună aceluiași reguli conceptuale la care se supun teoriile. O propoziție este o concluzie logică a relației dintre concepte. Astfel de propoziții care reflectă realități empirice ajung să devină ipoteze ale teoriilor (Rubin & Babbie, 1992).

Teoriile trebuie să explice de ce se întâmplă lucrurile și nu doar să le descrie sau să le prevadă. Pentru a face predicții este nevoie doar de observarea prealabilă a unor corelații în timp ce explicarea unor fenomene necesită cauzalitate. Stabilirea cauzalității trebuie să îndeplinească trei condiții (Gâtej, 2015):

1. Corelația dintre două constructe;
2. Precedența temporală (Cauza trebuie să preceadă efectul în timp);
3. Respingerea ipotezelor alternative prin verificare;

Căile relațiilor cauzale pot fi directe (A cauzează B, fără efecte intermediare) și indirecte (A cauzează B prin efecte intermediare), acestea din urmă fiind cele mai frecvente în psihologie.

Există patru tipuri de relații cauzale:

1. *Necesare și suficiente* – dacă nu există cauza X nu va exista nici efectul Y, respectiv de fiecare dată când va exista o anumă cauză, va apărea și efectul asociat.
2. *Necesare, dar nu suficiente* – cauza X nu este suficientă pentru a conduce la efectul Y. De exemplu inteligența nu conduce întotdeauna la performanță academică, întrucât este necesară prezența unor factori adiționali precum conștiinciozitatea, atenția sau motivația.

3. *Suficiente, dar nu necesare* – variabila X poate cauza efectul Y, dar acest efect poate fi produs și de alți factori. De exemplu, expunerea la raze UV conduce la apariția cancerului de piele, dar această condiție poate apărea și în lipsa expunerii.
4. *Nici suficiente, nici necesare* – variabila X nu poate cauza efectul Y singura și nici nu este singura cauză ce produce apariția lui Y. Acest model poate fi util în explicarea unui tablou simptomatologic complex.

Teoriile științifice diferă de alte tipuri de teorii prin prisma faptului că pot fi investigate empiric prin utilizarea metodelor științifice.

Explicațiile pot fi de doua tipuri: explicațiile idiografice și explicațiile nomotetice. **Explicațiile idiografice** caută să explice cu lux de detalii un anumit eveniment singular, pe când *explicațiile nomotetice* caută să generalizeze explicațiile pentru o întreagă clasă de evenimente similare.

În cazul investigării unui anumit elev care a luat o notă mică la un examen, o varietate de motive pot apărea pentru acest fenomen, precum faptul că a uitat că are examen, a întârziat la examen sau că a trebuit să lucreze până târziu în seara de dinainte. Acestea sunt explicații idiografice. În cazul investigării tuturor studenților din același an care au luat note mici în ultima sesiune, motivele pot reflecta un slab interes al studenților pentru anumite materii, o incapacitate a unui profesor sau un deficit de atenție. Acestea sunt explicații nomotetice, pe baza cărora se pot extrage factori comuni de pe urma întregii clase de obiecte cu particularități similare și este mult mai ușor de demonstrat o cauzalitate în vederea rezolvării problemei pe viitor.

Teoriile științifice sunt prin natura lor nomotetice, urmărind să fie generalizabile, astfel explicând o mai mare varietate de fenomene din domeniul la care fac referire. Problema cu aspectul generalizabil al teoriilor e că oamenii prin natura lor sunt diferiți și au tendința să fie mai puțin preciși și să ofere mai puține detalii decât ar prezice o teorie. Aceasta este una dintre cele mai mari probleme cu teoriile din psihologie, datorită faptului că este greu, dacă nu imposibil de generat legi universal aplicabile și totuși suficient de particulare încât să aibă valoare predictivă. Acesta este unul dintre motivele pentru care psihologia a apelat în mare parte la analizele statistice pentru a verifica și fundamenta observațiile empirice.

Odată formulate teoriile, acestea trebuie să fie testate pentru a își putea găsi un loc în cunoașterea generală, iar cea mai bună cale în acest sens o reprezintă metoda științifică. Aceasta este alcătuită dintr-un set de tehnici standardizate ce au ca scop validarea observațiilor, a modului de interpretare a rezultatelor, precum și caracterului generalizabil al acestora.

Metoda științifică trebuie să îndeplinească patru caracteristici:

1. **Replicabilitate** – Presupune posibilitatea testării independente de către alți cercetători a studiului în cauză, în vederea obținerii unor rezultate similare, dacă nu chiar identice.
2. **Exactitate** – Conceptele teoretice trebuie definite cât mai exact pentru ca alți cercetători să le poată utiliza pornind de la aceeași înțelegere a conceptului, ca în studiul în cauză.
3. **Falsificabilitate** – O teorie trebuie să fie atât confirmabilă, cât și infirmabilă folosindu-se metode

științifice. Un exemplu bun îl reprezintă teoriile religioase, astfel că deși există, și se bazează pe existența diferitelor cărți religioase, și oamenii par să fie de acord cu ele, nu există instrumente științifice sau metode experimentale de a demonstra existența unei divinități.

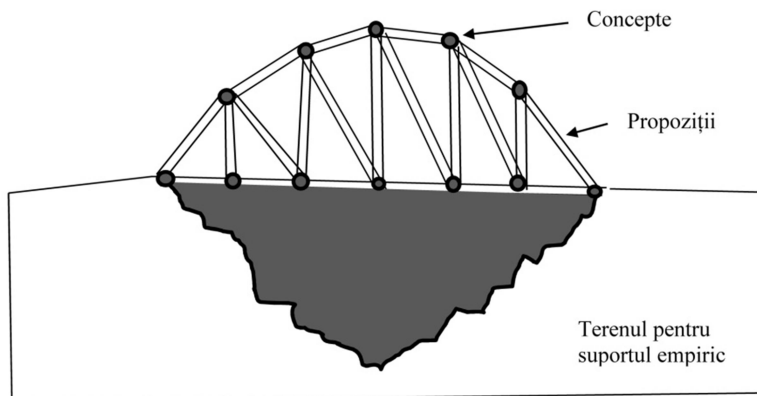
4. **Parcimonie** – În demersul științific, cercetătorii sunt obligați să se rezume la o serie de explicații simpliste și logice, în defavoarea unor explicații complexe care deși ar explica o varietate largă de fenomene, capacitatea de predicție ar fi una relativ scăzută. Se mai numește și „Briciul lui Occam”. Teoriile parcimonioase prezintă un grad mai mare de libertate în alegerea subiectului care permite o generalizare mai facilă la nivelul populației țintă (Rubin & Babbie, 1992)

Atât teoriile cât și propozițiile de adevăr, și în principiu toate ansamblurile informaționale din cadrul științei trebuie să se supună acestor reguli. Acestea nu sunt însă suficiente pentru a determina o teorie completă și corect formulată, astfel că atribute precum consistența logică și puterea explicativă joacă un rol important în acest sens.

Consistența logică se referă la aspectele elementelor constitutive care trebuie să fie consistente unele cu celelalte. Presunțiunile trebuie să ducă natural la ipoteze, care să indice un drum spre verificarea lor științifică, care la rândul lor să ducă la o serie de rezultate care să valideze sau nu aceste ipoteze.

Puterea explicativă este dată de abilitatea unei teorii de a explica într-o proporție cât mai mare realitatea.

Conform lui George Homans, teoria științifică este alcătuită din trei elemente: o schemă conceptuală, o serie de propoziții care să reflecte relațiile dintre variabile și un context pentru verificare (Rubin & Babbie, 1992).



Conform figurii de mai sus, o teorie este alcătuită din concepte și propoziții legate în cadrul unui suport teoretic, care formează astfel un pod peste golul din cunoașterea domeniului de interes ce trebuie umplut.

Conform De Jonge, Demerouti și Dormann (2014), o teorie reprezintă o serie de aserțiuni referitoare la componentele cauzale ale unui fenomen observat. Există patru niveluri ale unei teorii:

Nivelul 1: Paradigma (Meta-teoria) stabilește regulile generale aplicabile (metoda științifică) și domeniul asupra căruia va fi aplicată respectiva metodă.

Nivelul 2: Teoriile generale (Grand theory) oferă o perspectivă mai amplă prin care pot fi explicate comportamentele și procesele mentale. Cele mai influente teorii generale ale psihologiei sunt:

- **Behaviorismul** susține că mediul are un rol determinant asupra comportamentului uman.
- **Cognitivismul** afirmă că interacțiunea dintre mediu și procesele mentale determină comportamentul.
- **Psihologia umanistă** postulează că unicitatea și auto-determinarea influențează comportamentul.
- **Psihologia evoluționistă** aduce dovezi cum că adaptarea la mediu (selecția naturală) este cea care a determinat învățarea comportamentelor adaptative pentru specia umană.
- **Neuroștiințele** evidențiază faptul că biologia și funcționarea creierului stau la baza explicării comportamentului.
- **Psihologia socială** relevă faptul că atât influențele sociale cât și cele culturale determină comportamentul.

Teoriile generale nu pot fi testate direct (empiric), acestea fiind validate prin cumularea rezultatelor obținute în mai multe studii și cercetări.

Nivelul 3: Mid-range theories implică o serie de ipoteze care pot fi testate empiric printr-un număr relativ restrâns de studii, vizând explicarea unor fenomene universale precum învățarea (Piaget), selecția comportamentelor (Skinner) și terapia centrată pe client (Rogers).

Nivelul 4: Modelele teoretice prezintă putere explicativă, putere predictivă, au scopuri mai precise decât celelalte niveluri, prezintă un număr restrâns de variabile și de ipoteze, putând fi testate empiric prin studii individuale (Walker & Avant, 1995).